ئەلبێرت کامۆش، وەک دەزانین: ماوەیەکی زۆری ژیانی خۆی لەناو بەربەری و عەرەبەکانی جەزائیر بەسەربردووە؛ لەوێ ئەم چیرۆکە باوەی ناو خەڵکی وەرگرتووە و ئەم شاکارەی لێ دروستکردووە. بە هەمان شێوە، ع.ر. هەکاری، لە دەمی خەڵکەوە چیرۆکەکەی وەرگرتووە و دایڕشتۆتەوە. سەلماندنی ئەوەی کە ئەم چیرۆکە ریشەیەکی فۆلکلۆریی هەیە، پێویستی بەم بەڵگانەی خوارەوە هەیە:

١- لە گۆرانیی فۆلکلۆریی کوردیدا، چیرۆکەشیعرێکی لەم بابەتەمان هەیە، کە ئەمە کۆتاییەکەیەتی:

های، های، های.. مەمۆ
مەمۆ کوڕی عەباسی.
دایە، مەمۆ؛ کورتەک لەسەر کراسی
دەک کۆرە بی؛ نەیناسی..

٢- چیرۆکێک بە هەمان ناوەڕۆک، بە ناونیشانی (چاوبرسی)، لە ژمارە (٤)ی رۆژنامەی (پێشکەوتن)دا لە ١٩٢١/٦/٢٠دا بڵاوکراوەتەوە.

٣- ئەگەر ئەم چیرۆکە سەرچاوەکەی فۆلکلۆر نەبێت، هیچ هێزێکی دیکە نیە کە ئەلبێرت کامۆی فەرەنسی بە ع. رەحمیی هەکاریی کورد بناسێنێ.

ئەم دوو شانۆنامە کوردی و فەرەنسییە، کە کوردییەکە لە

١٩١٩ و فەرەنسییەکە لە ١٩٤٤دا بڵاوکراوەتەوە، لەم خاڵانەی خوارەوەدا لەیەکتر جودا دەبنەوە:

١- لە کوردییەکەدا دایکی پاڵەوانەکە(چاوڕەش) لەگەڵ بووکەکەی (خەزاڵ)دەژی؛ بەڵام لە فەرەنسییەکەدا دایکی پاڵەوان لەگەڵ کچەکەی خۆی (مارتا) دەژی.

٢- لە کوردییەکەدا پاڵەوان (مەمۆ) لەپێناو سەربەخۆیی وڵاتەکەی ڕۆیشتووە و چۆتە جەنگی سەربەخۆکردنی نیشتیمان؛ بەڵام لە فەرەنسییەکەدا پاڵەوان، ژان، لەپێناو پارەپەیداکردن و بازرگانیدا دایک و خوشک و نیشتیمانەکەی خۆی بەجێهێشتووە.

٣- لە کوردییەکەدا، کوشتنەکە هۆی هەیە نەک ئامانج: لەسەر ناموسە؛ بەڵام لە فەرەنسییەکەدا کوشتنەکە ئامانجی هەیە: لەپێناو پارەیە.

٤- لە کوردییەکەدا، دووای کوژرانی پاڵەوان، شانۆنامەکە کۆتایی پێدێت؛ بەڵام لە فەرەنسییەکەدا، دووای کوژرانی پاڵەوان، دایک و کچەکەش خۆیان دەکوژن (دایک خۆی فڕێ دەداتە ڕووبارەوە، کچەکەش، واتە خوشکی پاڵەوانەکە، ژان، خۆی هەڵدەواسێ).

٥- لە کوردییەکەدا تەنیا سێ پاڵەوان دەبینرێن؛ بەڵام لە فەرەنسییەکەدا چەند شەخسیەتێکی دیکەش ڕۆڵیان هەیە، گرنگترینیان: لاڵە و هاوڕێی ژان.

٦- لە کوردییەکەدا شانۆنامەکە دوو پەردەیە و یەک دیکۆر

دەبینرێت، لە فەرەنسییەکەدا سێ پەردە و چەندین دیمەن و دیکۆری جۆراوجۆر دەبینرێن.

٧- شانۆنامە فەرەنسییەکە، لە باری فەلسەفییەوە، ڕووانینێکی قوولتر و تراژیدیتر دەردەبڕێت، بۆیەش دەبینین: لە فەرەنسییەکەدا حیبکەی ڕووداوەکان و سایکلۆژیەتی کەسایەتییەکان ئاڵۆزتر و بەگرێ و گۆڵترن.

٨- لە کوردییەکەدا، تراژیدیا بە مەسەلەیەکی سیاسییەوە گرێ دراوە (مەسەلەی سەربەخۆیی نیشتیمان)؛ بەڵام لە فەرەنسییەکەدا مەسەلەیەکی فەلسەفیی پێشچاوخراوە: بێهوودەیی ژیان و پووچیی بوونی مرۆڤ.

٩- لە کوردییەکەدا پێودانگە هونەرییە شانۆییەکان (تەکنیک، دراما، حیبکە، وێنەکێشانی کەسایەتییەکان، دیکۆر، ریتمی شانۆیی، دیالۆگ و مەنەلۆگ) سادە و سکارن، لە فەرەنسییەکەدا فراژووتر و هونەریترن.

١٠- قەوارەی تێکستە کوردییەکە تەنیا چەند لاپەڕەیەکە، بەڵام فەرەنسییەکە قەوارەیەکی فراوانی هەیە و بەرهەمێکی، بێگومان، تۆکمەترە.

سەرچاوە:

١- ئیبراهیم فەرشی: کورتە باسێکی ڕێ و شوێنی شانۆ لە کۆندا و شانۆ لە

کوردستاندا، گۆڤاری (رامان)، ژماره (٤٤). هەولێر: شوباتی ٢٠٠٠، ل ٤-٨.
هەروەها بڕوانە: مجله خواندنیها، شماره (٥٢). تهران: ١٣٣٦، ل ٣٧.
٢- جەمال رەشید: دراسات کردیه فی بلاد سوبارتو، ل ٤٨ ـ ٤٩).
٣-: B. Majid RAZWANI: Le theatre et la danse en Iran, d Daujour d hui, Paris: 1968, p. 3.
٤- تاهیر ئەحمەد حەویزی: شانۆگەری لە کوردستاندا، رامان ژماره ٢٧، ساڵی ١٩٩٩
٥- Jaques MORGAN: Maison Scientifique en Perse 1889- 1891, V. 4-5, Paris. 1897.
٦- عبیدالله ایوبیان: میر نوروزی (تاریخچه هنر تئاتر در کردستان ایران ـ قرن نوزدهم)، مجله نشریه دانشکده ادبیات تبریز، شماره ١٤، ص ٩٥ ـ ١٢٢.
هەروەها بڕوانە: ئیبراهیم فەرشی: کورتە باسێکی ڕێ و شوێنی شانۆ لە کۆندا و شانۆ لە کوردستاندا، گۆڤاری (رامان)، ژماره (٤٤). هەولێر: شوباتی ٢٠٠٠، ل ٤-٨.
٧- گیوی موکریانی: کۆڵکە زێڕینە، چاپخانەی کوردستان، هەولێر: ١٩٥٥.
٨- گۆڤاری هەتاو، ژماره ١٧٢و ٢٩ی شوباتی ١٩٦٠، لاپەڕە ١٩ ـ ٢٠.
٩- برایەتی ، ژ ٢٢٠٤، هەولێر: ١٩٩٦/١١/٤
١٠- محەمەد تەیموور: دەربارەی دراما و رەخنە، گۆڤاری کاروان، ژ ٤١، هەولێر: ١٩٨٦، لاپەڕە ٦٣ ـ ٧٠.
١١- محەمەد تەیموور: شانۆ لە قوتابخانەکاندا، گ. ئوتۆنۆمی، ژ ٢٠ و ٢١، ١٩٨٤، ل ١٠٥ ـ ١١٢و ٧٦-٨٠.
١٢- تاهیر ئەحمەد حەویزی: شانۆگەری لە کوردستاندا، رامان ژماره ٢٧، ساڵی ١٩٩٩
١٣- محەمەد تەیموور: دەروازەیەکی رەخنەیی درامای نوێی کوردی، گۆڤاری کاروان، ژماره ٦٤، مایسی ١٩٨٨، ل ٦٠ ـ ٧٠.
١٤- Tzvetan TODOROF: La notion de la litterature, Ed. Point, Paris: 1987, P. 30.
١٥- الموسسه العامه للسینما و المسرح، المسرح العراقی الیوم، بغداد، ص٣، ١٩٧٨.
١٦- Alessio BOBACI: Histoire de la litterature turque, Paris: 1968, P. 4.

١٧- محمد رضا فرهنگ: میر سیف الدین گرمانشاهی، مجله اوینه، پیک بیسنتون، ضمیمه مجله. شماره ١٧-١٨، ت ٨٩-٩٢. هەروەها بڕوانە: ئیبراهیم فەرشی: کورتە باسێکی ڕێ و شوێنی شانۆ لە کۆندا و شانۆ لە کوردستاندا، گۆڤاری (ڕامان)، ژمارە (٤٤). هەولێر: شوباتی ٢٠٠٠، ل ٤-٨.

١٨- د. محمد استعلامی: بررسی ادبیات امروز، ل ١٦٩- ١٧٠ هەروەها محمد حقوقی: ادبیات امروز ایران، نشر قطره، تهران: ١٣٧٧، ل ٣٧.

١٩- یحیی اریان پور: از صبا تا نیما، ج ٢، ص ٣١١.

٢٠- سەباحی غالیب: دوو تەقەڵای بێ سوود، چاپخانەی هەڵوێست، لەندەن: ١٩٨٤.

٢١- ڕۆژنامەی ژیان، ژمارە ١٦٩، سلێمانی: دووشەمە ٢٢ی نیسانی ١٩٢٩

٢٢- محەمەد تەیموور: دەربارەی دراما و ڕەخنە، گۆڤاری کاروان، ژ ٤١، هەولێر: ١٩٨٦، ل ٦٣ ـ ٧٠.

٢٣- C. J. EDMONDS: " A kurdish newspaper " in Journal of the Central Asian Society, Vol. 12; Part. 1, 1925, p. 83-90. *

٢٤- حەمید بۆزئارسلان لە تورکیی عوسمانییەوە کردوویەتییە فەرەنسی .
H. BOZARSLAN: Le Probleme national Kurde en Turquie Kemaliste, Sius la direction de M. ROBERT, Paris: 1986. PP. 138- 140

٢٥- عبدالله جودت: بیر خطاب، گۆڤاری (ڕۆژی کورد)، ئەستەمبۆڵ، ژمارە (١)، ئەستەمبۆڵ: ١٩١٣، ل ٤. هەروەها کوردناسی ڕووس، ڤ. ئە. گەردلیڤسکی، بە هەمان شێوە، زاراوەی (گەنجە کوردەکان)ی بەرامبەر (گەنجە تورکەکان) بەکارهێناوە. بڕوانە: لاهووتی: کوردستان و کورد، و: جەبار قادر، گ. هەزار مێرد، ژ(٣)، سلێمانی: ١٩٩٨، ل ١٦٢.

٢٦- فەرهاد پیربال: پێشەکییەک بۆ سەرهەڵدانی شانۆنامە لە ئەدەبی کوردیدا، گۆڤاری هیوا، بلاوکراوەی ئەنستیتووی کورد لە پاریس، ژمارە (٨)، پاریس ١٩٩١، ل ٦٧-٧٤.

٢٧- ڕۆژنامەی ژیان، ژ ٢٨، وتارە ناودارەکەی شێخ نووری لەبارەی ڕەخنەی ئەدەبی.

٢٨- د. عزالدين: ئەدەبی نوێی کوردی، ل ٣٩

٢٩- Ahmed HACHIM: Les Tendance actuelles de la litterature turque, in Mercure de France, 35me annee, Paris: 1924. PP 641- 655.

٣٠- د. عزالدين، ئەدەبی نوێی کوردی، ل ٤٤

٣١- رەفیق حیلمی: شیعر و ئەدەبیاتی کوردی، ب٢، بەغدا: ١٩٥٦، ل ٢٠٤، ٢٠٥، ٢٠٦.

٣٢- نووسراوەکانی پیرەمێرد: رۆژنامەی ژین، ژمارە (٨٩٣)، سلێمانی: ١٩٤٧ و ژمارە (٩٦٧)، سلێمانی: ١٩٤٩. هەروەها ڕۆژنامەی ژیان، ژمارە (٤٦٢)، ١٤/١٢/١٩٣٥، ل ٦٩.

٣٣- رۆژنامەی ژیان، رۆژی سێ شەممە، ٢ی ئاغستۆسی ١٩٢٧.

٣٤- بڕوانە رۆژنامەی ژیان ژمارەی رۆژی سی شەممە ٢ی ئاغستوسی ١٩٢٧، کە وتارێکی رەخنەییە، تێیدا رەخنەی لە شانۆگەریی نیرۆن گرتووە کە لە نووسینی محمەد لطفی ی میسرییە و لە شاری سلێمانی لەلایەن تیپی قوتابخانەی زانستییەوە لە رۆژانی ٢٧ و ٢٨ی مانگی تەمووزی ١٩٢٧دا پێشکەش کراوە.

٣٥- Ahmed HACHIM: Les Tendance actuelles de la litterature turque, in Mercure de France, 35me annee, Paris: 1924. PP 641- 655.

٣٦- عبدالرزاق بیمار: دانیشتنێک لەگەڵ گۆران، گ، بەیان، ژمارە ٢، بەغدا: شوباتی ١٩٧٠، ل ٣.

٣٧- Ahmed HACHIM: Les Tendance actuelles de la litterature turque, in Mercure de France, 35me annee, Paris: 1924. PP 641- 655.

٣٨- Jean DENY: Litterature Turque, in Grand Encyclopedie, Larousse, Paris.

٣٩- Alessio BOBACI: Histoire de la litterature turque, Paris: 1968, P. 4.

٤٠- Metin AND: A history of theatre and poputa, Par-

. is: 1968, P. 349.
٤١- Metin AND: A history , Paris: 1968, P. 349.
٤٢- Metin AND: , P. 349.
٤٣- Alessio BOBACI: Histoire de la litterature turque, Paris: 1968, P. 4
٤٤- Alessio BOBACI: Histoire de la litterature turque, Paris: 1968, P. 4.
٤٥- Jean DENY: Litterature Turque, in Grand En-cyclopedie, Larousse, Paris.
٤٦- يحيى اريان پور: از صبا تا نيما، ج ٢، ص ٢٢.
٤٧- يحيى اريان پور: از صبا تا نيما، ج ٢، ص ٢٨٩ و ٢٩٢.
٤٨- NICOLAS N. MARTINOTCH: THE TURKISH THEATRE, NEW YORK- LONDON: 1968, PP. 19-20.
٤٩- NICOLAS N. MARTINOTCH: THE TURKISH THEATRE, NEW YORK- LONDON: 1968, PP. 19-20.
٥٠- هيمداد حوسێن بەكر: بەكورتی مێژووی شانۆی كوردی، گۆڤاری كاروانی ئەكادیمی، ب ١، هەولێر: بەهاری ١٩٩٧، ل ٨١ - ١٠٠.
٥١- Gerard Chaliand, Les Kurdes et Le Kurdistan,: pcm, Paris; 1981.

٥٢- M. E. BOZARSLAN: Jin, W. Deng, Upsala: 1985, R. 70-77..
٥٣- بۆ یەكەمین جار، مەحموود زامدار لە رۆژنامەی العراق، ژ ٢١٧٣، بەغدا: رۆژی ٢٣ی٣ی١٩٨٣، ئاماژەی بۆ ئەوە كردووە كە ئەم تێكستە دەبێتە یەكەمین شانۆنامەی كوردی، پاشان ئێمە، بێ ئەوەی لە پاریسەوە ئاگامان لەم كارەی ئەو هەبێت، تۆژینەوەیەكمان لەسەر ئەم بەرهەمە نووسیوە و لەگەڵ خستنەسەر رێنووسی ئەمڕۆ، لە ژمارە (٨)ی گۆڤاری (هیوا) لە ١٩٩٣لە پاریس بڵاومان كردەوە.
٥٤- زنار صلوبی(قدری جمیل پاشا): فی سبیل كردستان، ت: د. رضوان علی، منشورات رابطه كاوه، بیرووت: ١٩٨٧.

٥٥- Hazim KLIC: E. R. Hekari, Ed. Xani, Danemark: 1991

٥٦- فەرهاد پیربالْ: پێشەکییەک بۆ سەرهەڵدانی شانۆنامە لە ئەدەبیاتی کوردیدا، گۆڤاری (هیوا)، ژمارە (٨)، پاریس: ١٩٩٣، ل٦٧ - ٦٨.

٥٧- د. فەرهاد پیربالْ: ع. رەحمی هەکاری، ئەو نووسەرە نوێخوازەی کە بۆ یەکەمین جار شانۆنامەی هێنایە ناو ئەدەبیاتی کوردییەوە، ژمارە (٧١)ی (ئەدەب و هونەری برایەتی)، هەولێر: رۆژی (١٩٩٨/٤/٣).

٥٨- M. E. BOZARSLAN: Jin, W. Deng, Upsala: 1985, R. 70-77..

٥٩- مەحموود زامدار: کۆنترین پیەسێکی کوردی، مەمێ ئالان، رۆژنامەی العراق، ژ ٢١٧٣، بەغدا: رۆژی ٢٣ی٣ی١٩٨٣.

٦٠- جەمشید کوردۆ: لەبارەی مێژووی دێرینی شانۆی کوردی، جریدە « گەل» العدد ٧ اذار ١٩٨٤ ص ٥-٦

٦١- ALBERT CAMUS: LE MALENTENDU, 3 ACTES, ED. GALIMARD, PARIS: 1944.

٦٢-مستەفا نەریمان: لەباری مێژووی شانۆی کوردی، گوڤاری«بەیان» ، ژمارە ١٠٨ حوزیران ١٩٨٥، ل ٢٠٦- ٢٠٧

بەشی چوارەم

پەخشانەکان